

METODİKA: FƏNLƏRİN TƏDRİSİNİN ÜMUMİ MƏSƏLƏLƏRİ

UOT 37.01

Xoşqadam Qonaq qızı İbrahimova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti

MOTIVASIYA - ŞAGİRDƏLƏRİN İDRAK FƏALLIĞINA TƏKAN VERƏN PROSES KİMİ

Хошгадам Гонаг гызы Ибрагимова
доктор философии по педагогике
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

MOTIVACIYA KAK PROCESS, STIMULIRUYUŞIY POZNAVATELNUYU AKTIVNOSTY UŞAŞIXSIA

Khoshqadam Gonaq İbrahimova
Doctor of Philosophy in Pedagogy
Azerbaijan State Pedagogical University

MOTIVATION AS A PROCESS TO STIMULATE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS

Xülasə: Məqalədə motivasiyanın quruluşu, mərhələləri, üsulları, yolları, prinsipləri, motivasiyanın yaradılmasına təsir edən amillər açıqlanır. Motivasiya dərslərin vacib komponenti olub, ilk, səvəqədici mərhələsidir. “Motivasiya+problemin qoyulması şagirdlərin idrak fəallığı” anlayışının çıxarılması ilə sonlanır.

Açar sözlər: *motivasiya, problemin yaradılması, fərziyyələr, yönəldici suallar, tədqiqat sualı, motivləşdirmə, motiv, stimul, problemlilik, məqsədyönlük.*

Резюме: В статье раскрывается построение мотивации, этапы, способы, пути, факторы и принципы, влияющие на пути создания мотивации. Мотивация, будучи важным компонентом урока, является начальным, инстинктивным этапом. Заканчивается она выведением понятия: “Мотивация+ постановка проблемы сознательная активность учеников”.

Ключевые слова: *мотивация, создание проблемы, предположения, наводящие вопросы, исследовательские вопросы мотивирования, мотив, стимул, проблемность, целенаправленность.*

Summary: In this article were explained the structure, stages, methods, ways, factors and paths reflecting to the creation of motivation The motivation being as an important component of the course is a first incentive stage. “The Motivation + ends with the imposition of the problem= cognitive activity of students”

Key words: *Motivation, the imposition of the problem, assumptions, referring questions, research question, motivating, stimulus, problematicity, purposefulness*

İnteraktiv təlim prosesində şagirdin mövqeyi – “kəşf edən”, “tədqiqatçı”, araşdırıcı” mövqeyidir; o, gücü çatdığı məsələlər və problemlərlə üzləşərkən, bunları müstəqil tədqiqat prosesində həll edir.

Bu zaman şagirdlər müəllimin rəhbərliyi altında, xüsusi seçilmiş, asan başa düşülən və yadda qalan, ən vacib təlim materialının öyrənil-

məsi prosesində fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanunauyğunluqlarını aşkar etməyi, nəticə çıxarmağı, mühüm və dərin ümumiləşdir-mələr aparmağı öyrənirlər.

Şagirdin öyrəndiklərinə maraq oyatmaq, onu öyrənmə prosesinin fəal iştirakçısına -tədqiqatçısına çevirmək üçün problemlə vəziyyətlər-

lə, real ziddiyyətlərlə qarşılaşdırmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu proses motivasiya mərhələsindən başlayaraq dərslərin sonunadək davam edir. Motivasiya mərhələsi fəal dərslərin ən vacib komponentlərindən biridir. Dərslərin nəticəsi motivasiyanın müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsindən asılıdır.

Motivasiya-*insanı* hərəkətə gətirən güc və hərəkətlərin istiqamətini müəyyənləşdirən, onların düşüncələri, ümüdləri, inamları, qıyası arzu, tələbat və qorxularıdır.

Teylorun nəzəriyyəsi ilk motivasiya nəzəriyyələrindən biridir.

Motivasiya dərslərin vacib komponenti olub, ilk, sövqədici mərhələsidir. Motivasiyanın quruluşuna yeni bilik ilə əlaqəli məqsəd, yönəldici suallar, tapşırıqlar və tədqiqat sualı daxildir.

Motivasiya iki mərhələdən ibarətdir: problemin qoyulması, tədqiqat sualı.

1. Problemin qoyulması. Yönəldici suallar, tapşırıqlar (məvzuya, təlim nəticələrinə yönəldirlər; dərslərin başlanmasını təşkil edirlər; 1- 3 sual ola bilər).

2. Tədqiqat sualı . Bu sualı tərtib etmək üçün müəllim əvvəlcə dərslərin sonunda olan ümumiləşdirməni müəyyən etməlidir; tədqiqat sualı = yeni biliyi əks etdirən təlim nəticəsi; adətən bir sual olur, motivasiya mərhələsi tədqiqat sualına irəli sürülən fərziyyələr ilə bitir.

Motivasiyanın mərhələləri. Motivasiya dörd mərhələli prosesdir:

I. İkinci biliklərin müəyyənləşdirilməsi II. Sualların verilməsi

III. Əlaqələndirmə IV. Məqsədin müəyyən edilməsi

Motivasiyanın yaradılmasına təsir edən amillər.

Motivasiya qismində istifadə olunan materialın xüsusiyyətləri cəlbedicidir, qeyri-adi, müəmmaldır, gözlənilməzdir, marağı və müstəqil təfəkkürü sövqləndirməyə qadirdir;

Materialın təqdim olunma üsulları və formaları:

Fərziyyələri yoxlama və təqdimat aparma imkanının mövcudluğu;

Yaradıcılıq imkanı;

Müəllim tərəfindən düzgün fasilə təminatı (yönəldici suallar, fərziyyələrin irəli sürülməsi zamanı həvəsləndirmə və dəstəkləmə);

Əvvəlki məsələlərdə fərziyyələrin irəli sürülməsilə bağlı müsbət emosiyalar təcrübəsi;

Material qeyri-adi ilə fərqlənməli;

Şagirdi düşünməyə məcbur etməli;

Müstəqil təfəkkürü inkişaf etdirməyə yönəlməlidir.

Motivasiya 5-7 dəqiqə aparılır.

Müəllim tədqiqata başlamazdan əvvəl təfəkkür prosesini hərəkətə gətirmək, şagirdlərin bilikləri əsasında özləri tərəfindən tədqiqat sualının formalaşdırılması üçün motivasiyadan istifadə edir.

Motivasiya üçün 8 güclü üsul:

1. Maraqlı bir hadisənin nağıl edilməsi. 2. Bu və ya digər məsələyə münasibətdə şagirdlərin mövqeyinin öyrənilməsi. 3. Sualların verilməsi. 4. Hər hansı məsələ ilə əlaqədar söz vermək. 5. Şagirdlərin gülməsi üçün şərait yaratmaq. 6. Mübahisə doğura biləcək fikir söyləmək. 7. Qeyri-adi məlumatlardan istifadə. 8. Əyani təlim vasitələrindən istifadə

Motivasiya iki əsas prinsip əsasında qurulur: 1. Problemlilik. 2. Məqsədyönlülük.

Bu iki prinsip motivasiya zamanı mütləq öz əksini tapmalıdır.

Problemlilik: Müəllim dərslərin əvvəlində şagirdlərin qarşısına problem (ziddiyyəti həll etməyə tələb edən fikir, sual) qoymalıdır. Bu problemi müəllim necə seçə bilər? Burada şagirdlərin ilkin biliklərinə zidd olan məlumat və onunla bağlı olan sual təqdim olunmalıdır. Bu tədqiqat sualı bizə imkan verir ki, biz problemlilik prinsiplərini həyata keçirək. Tədqiqat sualı ilə nəticədə motivasiyanın problemlilik prinsipi həyata keçirilir. Tədqiqat işi də tədqiqat sualı əsasında aparılır.

Məqsədyönlülük: Əgər bu prinsip gözlənilmirsə, biz dərsləri düz qura bilməyəcəyik. Dərs zamanı aparılan tədqiqat və ümumiyyətlə bütün fəaliyyətlər məqsədlə sıx bağlı olmalıdır. Köməkçi suallar isə tədqiqat sualına yönəldən suallardır. Bunun üçün müəllim birinci növbədə dərslərin məqsədləri araşdırılmalıdır. Bu məqsədlərdən şagirdlərin aktual bilik və bacarıqları nəzərə alan və yeni biliklərin (məzmunun) daxil olması ilə əlaqəli olan məqsəd seçilir. Motivasiyanın məqsəduyğun qurmağın üç yolu vardır.

Məqsədayönlük prinsipinə görə motivasiyanın yaradılması dərslər zamanı aparılan tədqiqatın məqsədilə qırılmaz bağlılığı vardır.

“Biologiya” fənni. VII sinif. Mövzu: Canlı orqanizmlərin müxtəlifliyi.

Dərsin mərhələləri:

I mərhələ: Motivasiya, problemin qoyuluşu.

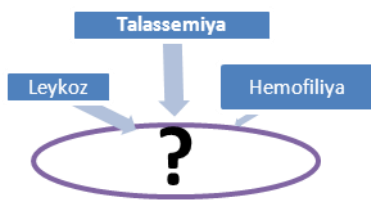
Müəllim motivasiya yaratmaq üçün aşağıdakı suallara müraciət edərək problem yarada bilər.

Bizi əhatə edən mühitdə hansı canlılarla təmasda oluruq ?

Torpaqda, suda, havada, digər canlılardan yaşayış məskəni kimi istifadə edən hansı orqanizmləri tanıyırsınız?

Bütün canlı orqanizmləri hansı ümumi əlamətlər birləşdirir?

Tədqiqat sualı:

“Həşəratların müxtəlifliyi və təbiətdə rolu” mövzusunun tədrisi zamanı melodiya (“Kəpənək” nəğməsi), arılar, milçəklərə aid atalar sözlərindən (bal tutan barmağın yalar, milçək özü bir şey deyil, amma ürək bulandırır), parabüzən-uğur böcəyi, Şəki təbii ipəkçilik fabrikinin yaranma tarixi (hadisə), ipəkqurdunun ev heyvanına çevrilməsi haqqında rəvayət, “Birləşmə sınıfları. Taxıllar və zanbaqlar fəsiləsi” tədris edilərkən süsən, zəfərana aid (melodiya),

Canlı orqanizmlərin müxtəlifliyinə səbəb olan xarakterik əlamətlər hansılardır?

Motivasiyanın yaradılması yolları:

1. Rəmzi (simvolik) materialın şərhı (bu, rəsm, foto-şəkil, simvol, *təranə (melodiya)*, əsərlərdən parçalar, əşya, rəvayət, tapmaca, qrafik, sxem və s. ola bilər). Müəllim bu materialı təqdim edərkən, şagirdlərə aşağıdakı suallara cavab verməyi təklif edir: “Bu nəyi bildirir?” “Bunun bizim öyrəndiyimiz mövzuya nə kimi aidiyyəti var?”

VI sinifdə “Çiçək qrupları”, VIII sinifdə “Qan xəstəlikləri və qanla yoluxan xəstəliklər” mövzularının tədrisində simvolik materialın şərhindən (?, bu) istifadə.

Bu çiçəklərin fərqi nədir? Bu çiçəklərin oxşarlığı nədir?

buğda bitkisinin müqəddəsliyinə, qədim dövrlərə aid bir çox buğda rəsmləri, qazıntılar zamanı aşkarlanan buğda qalıqları haqqında (rəvayət, hadisələr), “Dərman bitkilərinin müalicəvi xüsusiyyətləri və onların istifadə qaydaları” mövzusunun tədrisində “Min dərddə varsa, min dərman var” atalar sözündən, dərman bitkiləri haqqında - “Xalq təbabəti”, “Şəfalı bitkilər”, “Dərman bitkiləri” kitablarından parçalar oxumaq, heyvan və bitki rəsmləri, tablolar (bitki və

heyvanlara aid əfsanələr, rəvayət, təbiət mənzərələri), istifadə edilə bilər.

2. Sual verməyə həvələndirmə:

Təfəkkür prosesinin aktualaşdıran sualların növü mövcuddur:

Öyrənilən mövzu üzrə naməlum olan məsələləri müəyyənləşdirən suallar:

Motivasiya. Problemin qoyuluşu. “Vitaminlər haqqında biz nəyi bilirik və nəyi bilmirik? “Xəstəlik törədən bakteriyalar və viruslar haqqında biz nəyi bilirik və nəyi bilmirik? Tə-

nəffüs orqanları haqqında daha nələri bilmək istərdik?” “Səs telləri haqqında daha nələri bilmək istərdik?” Lövhdə BİBÖ cədvəli qurulur. Sonra sinfə belə bir sualla müraciət olunur. Şagirdlərin xəstəlik törədən bakteriyalar və viruslar ilə bağlı bildikləri cədvəlin 1-ci sütununda, bilmək istədikləri isə 2-ci sütununda yazılır. Şagirdlərin fərziyyələri, suallara verdikləri cavabları ümumiləşdirməklə mövzunun tədrisinin həyati əhəmiyyətini bir qədər də aktualaşdırır.

Bilirəm	İstəyirəm biləm	Öyrəndim
---------	-----------------	----------

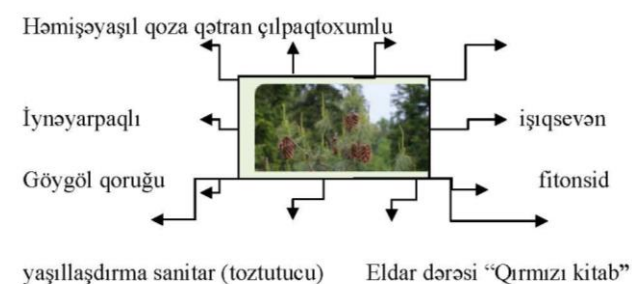
Sonra “Bakteriyalar təbiət və insan üçün hansı əhəmiyyət kəsb edir?” Xəstəlik törədən bakteriyalar hansı şəraitdə insana yoluxa bilər? Virusların yoluxması və hüceyrə daxilində spesifik fəaliyyəti nəyə əsaslanır? sualları ətrafında iş qruplarda davam etdirilir.

Sual vermə zamanı müəllim fasilitasiyanın köməyi ilə şagirdlərin təfəkkürünü lazımı məcraya yönəldir. Suallar verilib qurtardıqdan sonra onların arasından mövcud tədqiqata uyğun olanlarını seçib ayırırlar. Müəllimə yalnız bu qalır ki, tədqiqat sualını dəqiqləşdirmək üçün şagirdləri bu sualı daha düzgün ifadə etməyə yönəlsin.

Açıq suallar, yəni iki və daha çox cavab variantı olan suallardan istifadə olunur.

“Böyrəklərimizi qoruyaq” mövzusunun tədrisində “ Nə üçün böyrəklərin funksiyalarının pozulması orqanizmdə ciddi problemlər yaradır? Böyrəklərimizi və ümumiyyətlə, ifrazat sistemimizi qorumaq üçün biz nələrə riayət etməliyik?

Öyrənilən mövzuya aid suallar açar sözlərin köməyi ilə verilir (“açar” sözlər: xassələr, xüsusiyyətlər, funksiya, növlər, tiplər, rol, əhəmiyyət, səbəb, nəticə, əlaqə, qarşılıqlı əlaqə, qüsurlar və üstünlük, struktur, qayda və s.). “Çılpaq toxumlular şöbəsi” mövzusunun tədrisində “Açar” söz - Eldar şamı

3. Problemin müxtəlif yollarla həll edilməsi (məsələn, müxtəlif yollarla təsnif edilməsi, məsələnin müxtəlif üsullarla uğurlu həlli, yaxud həlli imkanı, hansısa hadisənin bir neçə bərabərdəyərli səbəbinin olması).

Mövzu: Bitkilərin su buxarlandırması. Xəzan.

Alt standartlar: 2.1.1. Bioloji proseslərin xüsusiyyətlərini sadalayır.

2.1.3. Bioloji proseslərə dair sadə təcrübələr və hesablamalar aparır.

4.1.1. Canlıların ətraf mühitlə və bir-birilə əlaqəsini izah edir.

Təlim nəticələri: Bitkilərdə buxarlanma prosesini təsvir edir.

Xəzanın əhəmiyyətini izah edir.

Bitkilərdə buxarlanma prosesinə dair sadə təcrübə aparır.

İntegrasiya: F-1.1.4.; 2.2.1.; 2.2.2.

İş forması: Kiçik qruplarda iş, kollektivlə iş

İş üsulu: Beyin həmləsi, BİBÖ, VENN diaqramı, Klaster

Resurslar: Video görüntülər, dərslik, müəllim üçün metodik vəsait, elektron dərslik, tablolar, herbarilər, müxtəlif bitki yarpaqları və s.

Dərsin gedişi:

Dərsin mərhələləri:

1. Biz nə üçün qızmar havada ağacların kölgəsində dayanırıq?

2. İsti havada yarpaqların səthinin sərin olmasının səbəbi nədir?

3. Qızılı payızı necə təsvir edərsiniz?

Xəzana aid video görüntülər, şəkillər, BİBO cədvəli qurmaq

Hekayə. Sanki nə haqdasa fikrə gedərək, meşə qəmli və sakit bir halda donub qalmışdır. Tezliklə ağaclar öz gözəl və təmtəraqlı paltarlarından məhrum olaraq, öz budaqlarını soyuq yağış və borana təslim edəcəkdir. Ağcaqayının yarpağı havada yavaş-yavaş fırlanaraq yerə doğru hərəkət edir. Qoca palıd isə, meşənin kənarında həzin bir halda cırıldayaraq, sanki uzunmüddətli qış yuxusu barəsində fikrə getmişdir. Mamır bağlamış çürük kötüyün yaxınlığında isə sıra halında göbələklər düzülüşdür. Burada onlar saysız-hesabsızdır, sanki səbətə yığılmaq üçün

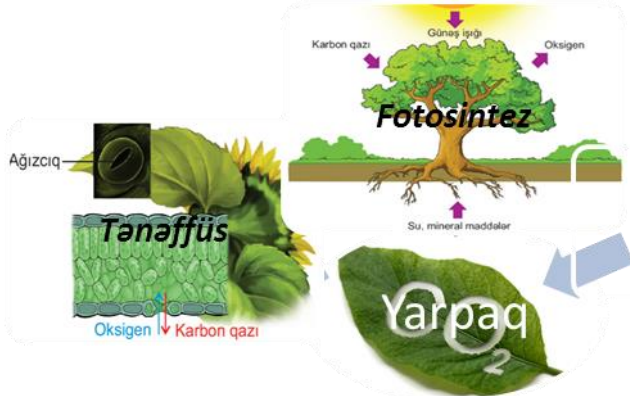
can atırlar. Torpağı bəzəyən otlar artıq saralmış və boynu əyilmişdir, yalnız süpürgə kolunun solğun-qırmızı ulduzları göz oxşayır.

Hikmətli bir ifadə. Dünya həyatının məsəli belədir: O, göydən yağdırdığımız yağmur və suya bənzəyir, yerdəki bitkilər onunla yetişərək gözəl bir mənzərəni yaradır, bu mənzərə bir müddət beləcə qalır, nəhayət, xəzənə dönərək payız və qış küləkləri ilə sovrulub gedir. Mal və övlad da dünya həyatının zینəti və bəzəyidir və əbədi qalası deyil

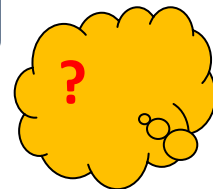

Gəlin, bu mənzərəyə ad verək. *Payız mənzərəsi.*

Biz artıq nəyi bilirik	Biz nəyi bilmək istəyirik	Biz nəyi öyrəndik və hələ nəyi öyrənməliyik
<p>1. Havalar soyuduqda yarpaqlar tökülür.</p> <p>2. Yarpaqlar əvvəl sarılır, sonra qızarır, alabəzək rəngə çalır.</p> <p>3. İsti havada bitkilər çox su lazımdır və s.</p>	<p>Nə üçün payızda yarpaqlar öz rəngini dəyişir?</p> <p>Xəzənin nə kimi əhəmiyyəti vardır?</p> <p>Nə üçün bitkilər su buxarlandırır?</p>	<p>Bitkilərin su buxarlandırması təsir edən amillərin qarşısını necə almaq olar ?</p> <p>Xəzənin baş verməsini pozmaq olarmı?</p> <p>Bitkilərin su buxarlandırmasını idarə etmək olarmı?</p>

Uyğun ifadəni qeyd edin.

Motivasiya mərhələsi tədqiqat sualının verilməsi ilə nəticələnir.

Tədqiqat sualları:

Bitkilərin həyatında buxarlandırımların nə kimi əhəmiyyəti vardır?

Bitkilərin həyatında xəzənə hadisəsi baş verməyə bilərmir?

Bitkilər su buxarlandırmasa, yaşaya birlərlərmə?

Xəzənin baş verməsinə səbəb nədir?

Bitkilərin həyatında xəzən hadisəsinin əhəmiyyəti nədir?

Şagirdlərin idrak fəallığının başlanğıcı motivasiya mərhələsində yaranır. Motivasiya hər hansı fəaliyyət mexanizmini işə salan sövq-edici qüvvədir və fəal dərstdə tefəkkür prosesini işləməyə sövq edir, şagirdlərin idrak fəallığını artırılır.

Problemin aktuallığı. Dərsin ən mühüm və ən mürəkkəb mərhələsi olan motivasiya düzgün yaranılmaması, şagirdin öyrəndiklərinə marağın az olması, öyrənmə prosesinin zəif iştirakçısı olması.

Problemin elmi yeniliyi. Motivasiya anlayışlarının şərhilə bağlı müxtəlif yanaşmalar təhlil edilmiş, mahiyyəti açıqlanmış və motivasiyanın iki əsas prinsip əsasında qurulmasına aydınlıq gətirilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Motivasiya və onun yaranılmasında təklif olunan metodik yanaşmalardan istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün biologiya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (VI-XI siniflər). 2013.
2. Aranlı M., Yusifova C. Kurikulum. Bakı, 2016.
3. Qəhrəmanov A. "Ümumi orta təhsil səviyyəsinin yeni fənn kurikulumlarının tətbiqi üzrə" təlim kurslarının iştirakçıları üçün. Bakı, 2012.
4. Veysova Z. Fəal/interaktiv təlim. Bakı: UNİCEF, 2007.

E-mail: xoshqedem.ibrahimova@gmail.com

Rəyçi: ped. ü. elm.dok., prof. Ə.M. Hüseynov

Redaksiyaya daxil olub: 15.11.2018